Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 20 ФЕВРАЛЬ, 1988 ШУ. ★ № 22 (7525). ★ Мах 3 коп.

КПСС-а хьалхарча плане оттаю дешареи кхетам балареи гIулакхаш овлангара тоадара, советски школа эггара хьалхарча моттига тIа яккхара йола программа. Из кхоачашъяр— ерригача парте а дерригача халкъа а лоархIамегIдола декхар.

(КПСС ЦК февральски (1988 ш.) Пленума материалаш тIара).

Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Пленумах бола

ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

1988 шера 18 февралe КПСС ЦК Пленуме дIахо йийцар Политбюро члена, КПСС ЦК секретара Е. К. Лигачева яь «Юкъерчеи лакхерчеи школа перестройка леламах а из чакхъяккхара даькъера парте декхарех а» йола доклад.

Пренешка къамаьлаш дир: н. н. Г. И. Марчука — СССР Iилмай Академе президента, В. И. Зорькальцева — КПСС Томски обкома хьалхарча секретара, А. Д. Лизичева — Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи Керттерча политически управлене начальника, Е. М. Чехарина — РСФСР Министрий Совета Председатела заместитела, К. С. Демирчяна — Армене Компарте ЦК хьалхарча секретара, С. А. Шалаева — ВЦСПС председатела, З. И. Боровиковас — Краснодарски края КПСС Курганински райкома хьалхарча секретара, А. П. Думчева — СССР профессионально - технически образоване Паччахьалкхен комитета председатела.

Пленуме дIаьхха къамаьл дир КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева. Цо даь къамаьл кепайоазон тIа арадоаккх.

Дийцача дешах боккха соцам тIанийцар Пленумо, из кепайоазон тIа хургба.

н. М. С. Горбачева даьча къамаьлах соцам тIанийцар Пленумо, из кепайоазон тIа хургба.

Пленум хьежар организационни дешашка.

Пленумо н. Ю. Д. Маслюков КПСС ЦК Политбюро члена кандидаталла хержар.

КПСС ЦК секретарь н. Г. П. Разумовский КПСС ЦК Политбюро члена кандидаталла хержар Пленумо.

Пленумо КПСС ЦК секретаралла хержар н. О. Д. Бакланов.

Пленумо КПСС ЦК Политбюро члена кандидаталлара мукъавалийтар н. Б. Н. Ельцин.

Пленумо КПСС ЦК члена кандидаталлара членалла баьхар н.н. В. И. Болдин — КПСС ЦК Общи отдела заведующи, Н. В. Геллерт—Амангельды цIерагIча совхоза механизатор, Казахски СССР, В. И. Мироненко — ВЛКСМ ЦК хьалхара секретарь.

Цу тIехь КПСС ЦК Пленумо ший болх чакхбаьккхар.

ЮКЪЕРЧЕИ ЛАКХЕРЧЕИ ШКОЛА ПЕРЕСТРОЙКА ЛЕЛАМАХ А ИЗ ЧАКХЪЯККХАРА ДАЬКЪЕРЧА ПАРТЕ ДЕКХАРЕХ А

КПСС ЦК Политбюро члена, КПСС ЦК секретара Е. К. Лигачева доклад

Парте Центральни Комитета укх Пленума ден повестканa юкъедихьад вай социалистически общество дикала оагIорахьа эргаяккхара лоархIамегIдола цхьа дош. Дувцар да халкъа образоване системе вай дIайолаяь реформа кIоаргьярах.

Массе боарамерча а лостамерча а советски школе тахан дешар-йоазув, говзал Iомаеш, Iилмай курс чакхйоаккхаш 57 миллион дешархой студенти ва. Из статистика я. ХIаьта из политика меттала яьккхача, цу цифро хьахьокх дIахьалхашкахьа ухалга сихдара, вахар кердадаккхара политика чакхъяккхара балха нонагIдола дакъа, 1985 шера апреле дIадоладаь общественни хувцамаш делга дукха ха ялалехьа ший белажашта IотIадужаргдола ноахал хIанз классашкеи аудиторешкеи хьалкхеелга. Из ноахал юкъаробразовательни а профессиональни а кийчъярах, цун мировоззренчески уйлаех а нравственни маьхалеех а дукхагIча даькъе тийша да XXVII съезде тIанийца КПСС Программа кхоачашъелга, мехка кхоане, социализма кхел.

Школе гIолла а чакхйоал перестройка. Цудухьа вай школе эттача хьалага, цун перспективага йоккхача политика дош а лерхIаш хьеж Центральни Комитет, хIаьта цунна ерригача парте, дерригача халкъа теркам тIа ца эзача баргбоацаш а хет.

Кулгалдеча органаша, парте активо, шеррача общественносто шаьра кхетаду, **халкъа образоване системе цIенхаштта хувцамаш ца дича, цига хьахиннача проблемашта ерригa общество тIа ца ерзайнча хIама хьакхоллара даькъе йоккхийча темпашка кхоачаргдоацалга, лакхаленга сихха кхоачаргдоацалга.**

I. ХАЛКЪА ОБРАЗОВАНЕНА — ДИКАЛА КЕРДА БОАРАМ

Школьни гIулакха, лакхерча а юкъерча лаьрххIача а образованена вай дIайолаяь реформа — хано дIадехачунна, перестройкас дIадехачунна дала а доагIаш, луш дола жоп.

Чакхъяьннача этапе дика да аьнна белгалдаккха йиш йолаш фуд? Хьалхарча дакъе из да, центрера а моттигашкара а партийни, советски, боахама органаш халкъа образованеца дувзаденна дерригa дешаш хIанз корта болашагIа къестаде ялар. ДикагIча оагIорахьа белгалара хувцамаш хулаш латт образоване чулоацаме а методашка а, школьникашта къахьегама кхетам луча. Производстваца а Iилмаца а лакхерча школас интеграци елга чIоагIлу. Школана финансировани еча а хувцамаш хиннад. Кхыча гIулакхех юхейиса средстваш мара социально - культурни сферана хьежа ца елга дIадоалаш латт. Моттигашкарча органаша а халкъа боахама доакъоша а школана материальни дакъе эшачун йоакхо елга хувцалуш доагIа.

Лоацца аьлча, реформа шерашка баьча наькъа итог еча хана хинна хувцамаш теркал ца дар ниййса хургдац. Цхьабакъда, «реформас белгалдаь гIулакхаш чакхдахара темпаш а цар кIоаргал а вайна ма хетта яц хIанз а», аьнна М. С. Горбачева КПСС XXVII съезде яь вывод актуальни йолаш юс. Керттерчунна — образоване чулоацама, дешар хьехара а кхетам балара а доагIаш да из. ХIанзарчоа цу даькъе даь хайра хIама дац. Юкъерча а лакхерча а школе латтача хIанзарча хьалаи вай мехка тIа-тIа шерагIа яржаш латтача динамизманеи юкъера юкъ хоалуш я. Из кхетаду наха, хIаьта оарц а доах.

ДукхагIа халонаш нийслу юкъаробразовательнии профессиональнии школана реформа еча. 1985 шерара апрель хьатIакхачалехьа хьахинна школа реформа духьал цхьан социальни вахара даькъанна — образоване сфере хувцамаш де гIертара мара тIаерзаяьяцар. Кхыметтел ерригача образованена а доацаш, алхха цун юххьанцарча лагIана. Мехка перестройка еча Iоаяьча опытага диллача къаьгга гу реформа яра белгалдаь гIулахаш кхоачамбоацаш долга, уж къаьнача методашца кхоачашде гIерталга.

Цкъа-дале, реформа эволюционни характер вIалла а тарлуш яц общество парте дIайолаяьча революционни маIан долча перестройкаца. Проблемаш хьахилара керттера бахьан из да.

ШозлагI-дале, реформа концепци тIаерзаяь я школас ший социальни декхараш кхоачашделга экстенсивно леладара. Профессиональни кийчо еча йоккхагIча классашка багIарашта дукхагIча даькъе чоалхане йоаца говзалаш Iомаярга яьккхар цо юкъаробразовательни школа. ГIулакх цу тайпара леладар хIанзарча социально-политически реальностаца тарлуш дац, хIана аьлча хIанз тIа-тIа дукхагIа дIадех болхло кийчвара боарамгара а дикалгара я.

КхозлагI-дале, реформас оттаьяцар халкъа образоване системана кIоарга демократизаци яра программа. Из хьаллаьцаяцар школан перестройка еча ерригa общество юкъеозара механизм хьакхолларца.

Школьни перестройка «цхьан моттиге латтар» дувзаденна да белгалдаь хувцамаш дIаходахьара бу организаторски болх мела леларца. Реформана кулгалду цаI йола центр ца хилар Iеткъар. СССР Минпроса, Госпрофобра оагIорахьара школана доал делга дукхагIча даькъе бюрократически методашца, консервативно леладу. Школана «доккха дика деш барий» психологегIа къаста низ корабоагIаш яц дуккха отраслеви министерстваш.

Юкъерча а лакхерча а школана перестройка ярах вай общество еш латтача шеррача дискуссех дувцаш, докладчика белгалдаьккхар, корта болча дуккхача предложенешца цхьана, хьатIаэца йиш йоаца хIамаш а увттаделга.

Халкъа образованена хьалда перестройка яра конструктивни наькъаш малагIаш да? Эггара хьалха, вай бокъо йолаш да юкъаробразовательни а профессиональни а школана реформа яра установкашта **кардинальни хувцамаш де.** БIарчча хьанийцача обществана перестройка яра идеологега а практикага а хьежжа дола хувцамаш. Принципиальни плане уж тIадерзадаь хила деза:

— дIахойодача хана массе тайпара лакха говзал йола болхлой а специалисташ а кийчбу кIийле хиларах тарра, берригача кагирхошта юкъера образовани ялара концепци вIаштIехьъяккхаран йизза кхоачашъяран;

— юкъера, профессиональни а лакхера а школа технически чIоаггIа эргаяккхара, халкъа образоване отраслашта нормативни планировани ярга довлара, хIаьта перспективага диллача уж цхьадолча даькъе самоокупаемостага яхара эша хьалаш хьадара;

— ведомственни йовкъаш дIа а яьха, халкъа образоване даькъе боккъонца цаI йола паччахьалкхен политика чакхъяккхара, общества материальни ресурсех а интеллектуальни потенциалах а дикагIча бесса пайда эцар духьа ерригача тайпарча дешара заведеней, Iилман а производственни а коллективай чIоаггIа бувзамаш хилийтара;

— халкъа образованена доал деча командни методаш ца хилийтара, дешара заведеней коллективаш шоай лоIаме хулгеи бехктокхами айбара, мамогга дукхагIа полномочеш царна а, хIаьта иштта халкъа депутатий моттигашкарча Советий, доал дара территориальни органий а кара дIаялара; демократе механизмашка гIолла халкъа образоване процесс кердаяккхаран дегIайоалаяран мехка дерригa общественни низаш юкъедоаладара;

— педагогически кадраш кийчъяреи юхакийчъяреи система овлангара денз эргаяккхара, юкъерчеи лакхерчеи школана перестройка яр духьа халкъа образоване даькъе деча Iилма-технически балхашта реорганизаци яра.

Шеко яц, вай школа хила а хиннай, хург а я **хаьдда цхьа лостам болаш.** Идейно-кхетам баларга диллача хаьдда цхьа лостам болаш, ший говзал хьагучаяккха, общество ший моттиг дIалаца хIара сага цхьатарра таронаш лу массанена йола стартови площадка санна.

Шеко яц, советски школа хила а хиннай, тIа-тIа дукхагIа хург а я **къахьегама** йолаш. Вешта аьлча, зIамига долча хана денз бераш коллективно къахьега Iомадеш, къахьегама а къахьегача наьха а геттара чIоагIа сий де уж Iомадеш. ЛоархIаме да, школе хьега къа цхьан хIаманна тIадерзадаь, обществана пайда хьабоалаш хилар.

Шеко яц, вай школа лерттIа дегIаухаргьяц **политехнически** школа йолаш из ца юсе. Теоре а практика а производства дерригa керттера доакъош дешархошта дIа ца довзийтача даргдац яхалга да из.

Хаьдда цхьа лостам болча, **къахьегама, политехнически школа** принципашта раьза ба берригаш. Бакъда, гIулакхага диллача уж кегаьй вай, цу даькъе дукха формализм юкъейнхьай.

Цхьаккха компромисс а йоацаш, ший маьхаленаш лораеча боккъонца йолча социализма цхьаккха юкъа хIама дац формашта а гIулакх леладара способашта а стандартизаци ярца, уйлаш, вахача-лелача леладер, гIулакхаш цхьатарра хилийта гIертарца. **ДукхагIа социализм — из да бе-бе хIамаш дукхагIа хилийта яхалга,** бакъдар цхьанне хьалха а ца доахаш, аргументаши позицеши гуччахьа а дог-цIена а вIаши нийсъяра демократически средствашца хьагучадоаккхаш, социалистически практикаца тохкаш дола вахара гIулакхаш дуккхача тайпара хилийта яхалга.

ЛоархIамегIдар сенах латт аьлча, из латт вай общества граждании хадданза йолча образоване системе **юкъаробразовательни школах боккъонца кIийлен звено хулга** хьалхарча даькъе Iалашдарах. Из декхарийла я берригача кагийча нахаи мехкараштеи дика юкъера образовани яла. ХIара сагеи обществаи хьашташ теркал а деш, хIара саг тIакхувш дари кийчон боарами теркал а беш, цул тIехьагIа уйла а яь харжа: вузе е техникуме гIоргва, профессионально-технически училище деша гIоргва е производстве юкъарчал доаццаш балха говзал Iомаергья.

Знаней дикал хьалхарча плане оттае. ХIанз из критери тIехьашка яьккхай. Массавар юкъера дешар дийша хила веза, аьнна, дIакхайкадаьчон дукхагIбола дешархой кийчбара боккъонца болча боараман юкъера юкъ хоалуш я. Из юкъ дIаяккхарах просвещене системера дерригa хьал тоадара лоархIамегIчарех дола хIама хургда.

Дешара-кхетам балара процессана цIенхаштта интенсификаци, дешара курсашта интеграци е еза, предметаш кIезиг а еш, дешар хьехара дифференциаци е еза, Iомаянза яргйоацача программел совгIа знанеш Iоаяра дешархой тIакхувш хулга дегIакхувла. Лоацца аьлча, **керттера теркам тIабахийта боагIа къаьст-къаьстача дешархошта дукхагIа дезаш дар дикагIа хьехара.** Школьни а, хIаьта иштта вузовски а гIулакх дIахьалхашкахьа дигара таханарча дунен керттера лостам ба из. Цунца дувзаденна Iалаьмате лоархIаме дола цхьаькха дош — профессиональни ориентаце система вIаштIехьйоаккхалга а тоаелга а.

Юкъерча образоване дикал тоаяра динза даргдоацаш да юкъерча школе дешархошта шерра профессиональни кийчо яр эшаш да е эшаш дац цIаькха хьожалга.

Практика тешалду, гIулакх тоалург ма дий, аьнна, догдаха укхаза дукха хIама ца хилара. Халкъа боахама **дуккха болхлой кадраш профессионально кийчъелга вай школана тIера дIадаккхар** ший логика йолаш да цулухьа, хIаьта цунна таро яла еза кагирхошта геттара дика юкъера дешар хьехалга а къахьегама кхетам лулга а Iалашдара ший потенциал тIаерзае. Кхетадеш ма хилара, хьалаша аьттув луча моттигашка дешархой профессионально кийчбелга дIаходахьа а мегаргда.

Болхлой кадраш кийчъю боккъонца пхьоале хиннай вайцига, дIахо аьлар докладчика, профессионально - технически образоване системах. Цхьабакъда, таханарча декхарашка диллача производство дегIаахара тIехьакхувш яц из. Цигара хьадоагIаш да профессионально-технически дешар хьехалга дукхагIча даькъе юкъерча дешара кIийлен тIа оттаданза дарг ца хилар.

Из гIулакх толаш хилар хаьдда хьахьокхача хана, Е. К. Лигачева белгалдаьккхар, цхьацца бахьанех цхьаболча кагийча наьхен мехкарийн юкъаробразовательни школа чакхъяккха вIаштIехьдарг ца хилар. Из теркал а деш, цар профессии Iомаергйола профтехучилищаш йитача бакъахьа да, хIаьта чIоаггIа педагогически база йолча — юкъера дешар а чакхдоаккхаргдолаш.

Дешархой профессиональни кийчон боарам айбара, материальни базах пайда эцалга тоадара дукхагIа хилийта еза бе-бе профтехучилищаш. Перспективни лостам ба, эггара хьалха йоккхийча городашка а еллаш, чоалханеча а интегрированни а йолча профессеех лакха говзал йола вай ханара болхлой кийчбе могаргдола специализированни училищаш хьаеллар, цу тайпарча ПТУ-х территориально-отраслевой а межотраслевой а дешара заведенеш хьаяр.

Хано доккхий декхараш оттаду лакхерча школана хьалхашка. Из бехктокхаме я мехка ерригача классай а социальни группай а, дерригача доккхийча а кагийча а къамий викалех халкъа интеллигенце мугIараш шердара.

ДIадахача шера **лакхерча школе дIадоладир доккхий хувцамаш делга.** Экономикана доал делга, социальни дегIаахар, вай вахара дерригача доакъошка гIулакх кердача тайпара леладе дезалга теркал а деш, кийчдаьд цунна перестройка яра керттера лостамаш. ТIанийцача документий принципиальни башхало — уж комплексни хьисап долаш хилар, цо йиш хулийт образованена, производствана, Iилмана интеграци яра хьакъехьара ленински уйла чакхйоаккхача дикка дIахьалхашкахьа даха. Из да керттердар. ХIаьта цунна тIадерзаде деза дерригa низаш.

Лакхерча школе Iилман тохкамаш деча а специалисташ кийчбеча а керттера форма хила еза академически отраслевой институташца, предприятешца а объединенешца а айхха кооперации елга. Из деча хана лоархIаме да ведомственни йовкъаш дIаяхар.

Дош иштта латт: нагахьа санна мехка лакхерча школа, академически отраслевой **институташа шоайла айхха бувзам лелабар вIаштIехьдоаккхе, тIаккха цох обществана цу чотагIа а доккха рузкъа дIадахийта ца дезаш а, Iилман потенциал чIоаггIа тIакхетар, Iилман техникан лоархIамегIча лостамегIа бола специалисташ лакха боарам болаш кийчбари юха кийчбари хургда.** Хано хьалхайоаккх цу тайпарча интеграце шерра спектор ханна йолча Iилма-технически коллективашкара, а вузий преподавателаша академически институташка стажировка яргара а дIадоладенна шин доале (академеи минвузеи) йолча Iилма-тохкама институташкеи лабораторешкеи, Iилман академей, организацей, вузий кафедрай филиалашка кхаччалца хулалга. ХIанзарчоа дуккха а вузаш, шаьрача ара ягIа га мо, цхьаь я. Из хьал ца хувцар — лакхерча образоване даькъе цхьаккха а принципиальни кердадар карагIа ца далар санна да.

Мехка общественни вахаре эргалонаш яро, Iилма-технически прогресс сихъяро цIаккха ца хиннача бесса ира оттаду кадрай квалификаци лакхъяреи уж юха кийчъяреи гIулакх. Декхар — миллионаш хинна ца Iеш, итташ-итташ миллионаш дерригача боарамий, рангий, положеней болхлой квалифицированно дегIаболабе цахаддаш таро хулийтаргйола тайп - тайпара яьржа сеть, дуккха оагIонаш йола система хьаелга. Цу ханна дуккха нах юкъеозарах кхоачам ца беш, цар знанеши говзалаши тIакхеталга вIаштIехьдаккха гIерта деза.

Ховш ма хиллара, КПСС ЦК-си СССР Министрий Советои ерригача паччахьалкхене цу тайпара болх цIенхаштта оттабара хаьдда де дезараш белгалдаьхад. БIарчча хьанийцача дувцар дерригa чулоацаш а **цахаддаш** а йолча образоване система хьаелгах да. Цо органически вIашагIтохаргда деша даха ха йоацача берашта кхетам лулга, юкъаробразовательни кийчо елга, профессиональни дешар, лакхера дешар, цахаддаш знанеш тIакхетар, болхлойи специалистийи квалификаце боарам лакхбар.

Докладчико ше мадарра дийцар халкъа образоване материальни Iалашон хьалах. Укхаза дикагIча наькъа тIа довла, аьлар цо, вIаштIехьдаргдац духхьал юкъерчеи лакхерчеи школай хьашташта дерригача халкъа теркам тIабахийтарца мара. Къайла ца хьош, дIаала деза, тIеххьарча шерашка цхьацца гIулакхаш даь дале а, школай материальни база, хIанзарча дIадехарашка хьежача, халача хьале я, аьнна.

Юкъаробразовательни школе оттаьча нормативага хьежжа классашкара бераш кIезигдара, ялх шу даьлча денз дешарга довлар чакхдаккхара, аварийнии приспособленнии зданеш хувцара, хIаьта иштта дукхагIча даькъе сменность дIаяккхара 1990—2000 шерашка юкъейоалае езаргья дешархошта лаьрхIа 28 миллион моттиг, е карарча пятилеткаца (7,4 миллион моттиг) нийсдича кхойтталагIчеи йийтталагIчеи пятилеткашка шозза хIана яц аьнна дукхагIа юкъейоалае езаргья уж. Цу пятилеткашка хIаране из йиъ-йиъ миллион моттиг йолаш деша даха ха йоацача берашта учрежденеш хьалъяр динза даргдоацаш да. Шозза хIана дац аьнна алсамъяха езаргья просвещене хьашташ кхоачашдара санна, иштта нормашка хьежжа дешара майдаш шеръяра, лакхерчеи лаьрхIа юкъерчеи школай хьалхарча даькъера социально-культурни декхараш кхоачашдара эша капиталовложенеш.

Ерригача школа — берий бешамашкара денз вузашца кхаччалца — юкъара проблема дешара-кхетам балара процесса ледарча технически Iалашонгара хьайоагIаш я. Халкъа образованена керда технически Iалашо елга — из тахан дешашта юкъера дош да. Укхаза ма дарра аьлча эшаш да революци яр, дунен боарамашта жоп луш йола дешара оборудовании хьехара технически средстваши кийчъяраи арахецараи де дезараш чакхдахар. Геттара сихде деза халкъа образованена дика компьюторни техника лулга, хьатIайоагIа пятилетка дIайолалуш школаштеи профучилищаштеи компьютеризаци яра гIулакх къоастадар духьа. Иштта эшаш да лакхерча дешара заведенешка кхоачам боллаш профессиональни вай ханара ЭВМ лулга вIаштIехьдоаккхалга а.

Бераши кагирхойи физически чIоагIбара материальни база чIоагIъяра, урокаш йоаца а салоIа а ха пайда болаш чакхъяккхара, дешархошта лу кхача тоабара декхараш оттадир доклада тIа дIахо. Шерра а кIоаргга а гучадаьхар халкъа образоване системана эшаш болча издательски балха перестройка яра лостамаш.

Докладчик сецар халкъа образованена кулгалдар чакхдоаккхача нийслу косности догматизми дIаяккхара проблемаш тIа. Из дар хьинаре хьалхадоах просвещене деятелаша, хьехархоша-практикаша, партийни, советски болхлоша, аьлар цо. Цар белгалдоах, Минпроса, Госпрофобра, Минвуза юкъера карташ лакха а чIоагIа а хиларо образоване даькъе цаI йола политика чакхъяккхара новкъарло елга.

Дуккхача республикаша предложенеш йоалаяьй просвещене ведомстваш вIашагIтохарах, халкъа образоване госкомитеташ хьаярах. Ерригсоюзни боараме дувцар а къоастадар а хьашт долаш да из дош.

Вайна эш халкъа образованена демократически кулгалдара хIанзара концепци, эшаш да кулгалдара консервативни методашкара демократически, къаьстта аьлча — экономически методашка — довлар. Дувцар, хьалхарча даькъе, школьнии вузовскии самоуправлени ма хулла чIоагIагIа шеръярах да. Школашкеи ПТУ-и дешара заведеней советаш вIашагIъехача бакъахьа хургда. Цу юкъе бахьа мегаргбар хьехархой коллектива, партийни, комсомольски, профсоюзни, дешархой организацей, базови предприятей викалаш, хIаьта иштта дай-ноаной. Халкъа депутатий моттигерча Советаша уйла е еза а, хьинаре болх бе беза а дешаш кIезига дац. Цунца дувзаденна докладчико дагайохийтар, шерра халкъа викалел а долаш 30-ча шерашка болх беш хиннача халкъа образоване советий опыт. Цо белгалдаьккхар, **халкъа образованех йола советаш хьаяра идея** хIанз кердача чулоацамца а уйланца а хьалйинзар лоархIаме долга.

Халкъа образованена кулгалдара йола паччахьалкхен-общественни система чIоаггIача Iилман база ларда тIа латта еза. Педагогически Iилмай Академена кIоаргга реорганизаци е еза ха хьатIакхаьчай, из ерригсоюзни, межведомственни, халкъа образоване системера Iилма-тохкама организацеш вIашагIтохаш хила еза, шерде деза цун Iилман доазонаш.

II. ШКОЛАНА ПАРТИЙНИ КУЛГАЛДАРА ЧУЛОАЦАМ КIОАРГАГIА ХИЛИЙТА, МЕТОДАШ ТОАЕ

Советски школана а бIарчча хьанийцача кадраш кийчъяреи юхакийчъяреи системана а перестройка елга толамегIа дIагIоргда, ерригa парти, цун ерригa звеньяш, хIара коммунист из дара хьинарегIа ме хул.

Кагирхошта дика хьехам балар — юкъерча, лаьрххIача, лакхерча вай школа алхха цхьа декхар мара дац. ШоллагIдола, кIезигагIа лоархIам боаца декхар, — юха -ца боалаш революционни идеяши традицеши лелаергйола, парте политика чакхъяккха гIертаргболеи могаргдолеи кагий нахи мехкарийи хьалкхебар да. Иштта да вай школагара дола классови хьадехар.

Советски школо хьалкхебаьраша сийленца лов мехка, халкъа тIакхоача халонаш. Цунца цхьана, нийса хургдацар къонача ноахала вахара сурт хила ма деззара да яхаш могадича а.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ЮКЪЕРЧЕИ ЛАКХЕРЧЕИ ШКОЛА ПЕРЕСТРОЙКА ЛЕЛАМАХ А ИЗ ЧАКХЪЯККХАРА ДАЬКЪЕРЧА ПАРТЕ ДЕКХАРЕХ А

(Инстедоалар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

Къамаьл дац, еррига кхетам балара брак школана дIатIаязъе мегаргдац. Цхьабакъда, белггалбола бехк цун ба. Формализм, духхьал юаьнна хетийта чакхйоаха мероприятеш, бер зIамига е доккха да лархIа ца лар, е из де ца хар — из дерригa а школьни а вузовски а гIулакхашка долаш да. Цу дерригнех а вай халкъа образоване система хьадда мукъаяла еза.

Укхаза коммунисташа цхьайолча проблемашта теркам тIабахийта беза. Эггара хьалха отт общественни цикла дисциплинаш хьехара дикала дош. Вузовски обществоведени вахарцара хийра ялар дIадоаккхалга мелалел. Декхар сенах латт аьлча, из латт къона нах **хIанзара диалектически дог-уйла** йолаши классови позицешкара общественни гIулакхий мах бе ховши хилар вIаштIехьдаккхарах. Новкъостал де деза царна цун бокъонца йолаш йолча вIашдухьаленашцеи дуккхача оагIонашцеи вахар бIаргаго.

Из кхы тIа а лоархIаме да, хIана аьлча тахан кIезига моттигаш яц дIадахачох е хIанз долаш долчох ший белгаларча хьашташта жоп луш йола оагIув, шийна ма та, ка етташ, хьа а йоахаш, хIаьта ший дего тIа ца эца, дIа оалаш ма хиллара, къаьсттача конструкцена чуюжаш йоаца шоллагIа оагIув теркал ца еш юташ. Иштта дегIайоагIа вай Iилмана, литературана, искусствана, бIарчча хьаийцача вай гIулакха иззал дукха зенаш даь субъективизм. ХIана аьлча субъективизм — из событеши явленеши харцахьа ювцарга, гIалатерча выводаштеи решенештеи нийса тIабода никъ ба. КIоаргга революционни теори кхетаяьр, бокъонца йола Iилман метод — диалектика метод — караерзаяьр мара хила йиш яц бокъонца вола марксист. Цунца дувзаденна Iалаьмате лоархIаме да кагирхой В. И. Ленина балхаш деша, шошоаш цар тIа уйла е Iомалулга. Цу плане дика новкъостал ду дешара заведенешта Ставрополья, Ульяновски областа, Казана партийни организацеша.

ХIаране таро я долаш долча вахара ше уйла е. Цу даькъе цун критически мах бар а долаш. Цу хьале, кхычо аларах а доацаш, ший хьаькъалон дегои хьеххача бесса, социализма идеалаши маьхаленаши бахьан къовсам лоаттабар боккха мах болаш да.

Центральни Комитетоцкъа мо дуккхаза дIахайтад критика еча даькъе вай сов дукха тух тессад, критически выступленешта сов чIоагIа наIараш хьайийллай, аьнна, хеташ барашца ше цхьан дагара йоацалга. ХIаьта гIулакхага диллача-м, из иштта дац, кIоарга а аналитически а критика тоъаш яц вайна. Проблема-м кхычох ма латтий. Из я — эггара ирагIйола критика пайда боацаш йовш хилар.

Нагахьа санна кагирхошка ладийгIача, къаьстта из дакх цар садуари **сатем** боабери. Хьажал, берригача наха цу ийрчача гIулакхах дийца а дийцад, бехк а баьккхаб, трибунаш тIара дувц цох лаьца, газеташа язду, цхьабакъда дикалгахьа хинна хувцамаш гуш дац. Бакъда, болаш ба цу тайпара бала.

Цунца цхьана бера хьаькъал хилар санна да гучадаьха кхоачамбоацараш дIадахар духхьал центра, Iаьдала органий гIулакх да, аьнна, хеталга а. Цу тайпарча уйлаех ха яьнна гражданаш а вахаре шоай хьалхара гIа боаккхаш бола кагирхой а мукъабовла беза ха хьатIакхаьчай. Социализм, цун бокъонца йолаш йола юхь, дIахо из дегIаяр — из дерригa халкъа кулгий, энерге, уйлай гIулакх да.

Социальни иждивенчествахи политически даькъе мела хиларахи дарба деш йола молха шийца йолаш хила деза обществоведчески предметаш хьехилга. Цо кийчбе беза социализм дикагIча, кердагIча доазонашка йигара тIехьа къовсам лоаттабергбола, дега чIоагIа а гIулакх тIатеIIа чакхдоаккхаргдола а нах, халонаш нийсъелча ца бохаш, Iо ца кадаш, практически уж дIаяхара тIаберзаргбола нах.

ЧIоагIа лоархIаме да, обществоведене предметаш карадерзадеш **дуне классови хьисапе бIаргаго,** юкъарадамлен а классови а хьашташ шоайла бувзам болаш хилар кхетаде кагирхой Iамар. Цу даькъе вай мехка хулаш долча хувцамий классови чулоацам кхетабар а долаш. Арахьара тIатеIIа хьачукхувс «советски обществана либерализаци яра» уйла. Из ду Малхбузехьа, кхетадеш ма хиллара ду из, цига ког-гIортолга ю капиталистически отношенеш юха дийнъяра тIаерзаяьча формально-процедурни моментех. Къамаьл дац, вай цхьаккха дича а гIортаргдац буржуазни либерализма сурт воашта хьатIаэца, из политически Iехадалар да. Вай никъ къаьгга гуш ба. Вай долх къахьегамхой хьашташа дIадехаш ма хиллара демократи шерьярга, къахьегача халкъа бокъонца йола самоуправлени дегIайоалаярга, общества политически стабильность чIоагIъярга.

Цудухьа советски халкъ машар бе раьза хургдац, е цо берг а бац социальни даькъе шийна карагIдаьннарашта тIагIертарца.

Обществоведене кхыдолча предметашта юкъе **белггалдаккха деза истори.** Из ма дарра а уйла еш Iомадаро Iалаьмате боккха кхетам балара низ чулоац, къаьстта из доагIаш да вай Даьхен революционни дIадахачох, социализм хьалъеча наькъашка цунна карагIдаьннарех йолча знанешта.

Тахан вайга долаш да вай вахаре хиннача этапий нийса а озабезам боацаш а кхетаде таро лу тешшаме методологически дIоагIа. Из я Сийлахь-боккхача Октябра 70 шу дузаш хиннача торжественни заседане М. С. Горбачева яь доклад. Цига белгалъяьха положенеши оценкаши исторически Iилма дегIадоаладаран истори хьехаран йола ориентир я.

ХIанз дукха дувц исторически бакъдолчох. Из мелла къахьа-кIома хиларах цох лаьца дувца, язде деза, таханенна а хургдолчоа а цигара урокаш хьаэцар духьа. ЛоархIаме да из ше долчул Iаьрж ца деш а хоз ца деш а дизза, цхьаккха хIама юкъера дIадаккханза дола бакъдар кердача ноахалашка дIакхачийтар. Дерригa а хиннад укхаза — коталоний дегагIози гIалатий бален, турпаледар а трагическидар а: Цхьабакъда, керттердар да — вай баламашта тIехьашка сийлахь-доккхача халкъа сийлахь-доккха истори хилар. Тоам бац вайна гаргалонаш йицъеннача иванашта тардала.

ЧIоагIа эшаш да керда а дика а учебникаш, цига ше хьаккхеллача хьадда болча наьха вахаре, цар лехамашка, къовсамашка, догдаьхарашка дийндала деза Даймехка истори. ЧIоагIа эшаш да вай дIадахачох дувца, художественни а Iилма довзийтара а литература башхалонаш чулоаца, наукообразни дозалах а, хIаьта иштта дарегIча сенсационностах а мукъа йола очеркаш, книжкаш а. Цу гIулакха, масала, накъадаргда исторически документаши патриотически чулоацам бола литературни произведенеши кепаеттаргйола «Правда» газета издани, «Родина» яха журнал.

Историс хьехам лу. Цо хьехам лу дуккханешта а дуккхачох а: ХIаьта кагирхоех дувцаш хилча, уж эггара йоккхагIйолча исторически урокех цаI хьаэца езаш ба: из — доккхагIдолча ноахалашкара социализмана тешаме а царна карагIдаьнна доккхий гIулакхаш хьаэцараш из хиларах а дола бакъдар.

Цунна духьале а еш, цхьабола нах, шоашта ма та, вай никъ гIалатийи зуламийи зIи йолаш санна гойта гIерт. ДIаяхача ханареи хIанзареи сийлахь-доккха карагIдаьннараш хьоа ца деш дут. Советски заман исторически тIемаленах цхьацца хабаргаш а дувцаш, вай хьалъяьр из социализм яц оалача, советски халкъ лоала латт яхарга дIакхаьчаб уж. Советски культура наьртий кхел къоастае гIерт уж. Из дерригa а гласноста хьалха а тувсаш деш да. Эхь долаш гIулакх да из. Вай декхар, вай де дезар — социализма юхьиг дIайолаяьрий сий лораделга. Вай школан гIулакх — советски халкъа ноахалаша гIулакх шоайла дIа-хьа эцалга ма хулла чIоагIдар, ше хьалкхебераш социализм бахьан къовсам лоаттабаьрий исторически опыт ебаяра тIаберзабар. Из декхарийла я дог чIоагIа, революцеца, шоай Даймехкаца, шоай общественни строяца гаргало йоагIаш хилара уйла йола нах хьалкхебе.

Тоъал чIоагIа доал доацаш дитад **эстетически дешар.** ТIеххьарча аргIагIа доацаш, из бахьан долаш нийсденнад халкъа кIийле кIал йоацача, идейность ца хилари эстетически къели шийца йолча «массови культурага» цхьаккха боарам боацаш дIагIерталга.

Примитивни музыка дIаяржар бакъду, аргда вай, белггаларча кагирхой культурана эшаш я, яхаш. Хьахоз ерригача «модни» талгIешта низ бала беза яха оазаш. Бала-м духхьал чIоагIа махьарч детта ансамблаш хиларах хьахулаш бац. Садуаш да классика, бокъонца долча халкъа искусства бIарчча тIоанаш тIехьашкарча плане доалаш хилар.

Халкъа музыкальни кхоллама традицеш лораяра, уж дегIайоалаяра, кагирхошта юкъе царна пропаганда яра дика масал да Грузи, цхьайоа кхыйола союзни республикаш, из ала йиш яц цхьайолча Россе областех, къаьстта Москвах.

Кагирхошта эстетически кхетам балар — из школан, дезала гIулакх. Цхьабакъда, духхьал цар гIулакх хинна Iац из: Из — художественни интеллигенце творчески союзий, культура учреждeней гIулакх. Литератураи искусстваи деятелаш, цу юкъе бераштеи кагирхоштеи яздераш а болаш, вай обществе чIоагIа тешам бенна нах ба, цар кхоллам кIоаргга хоалу наьха хьаькъалашкеи уйлашкеи. Циггара хьабоагIа кагирхой кхелех болча цар бехктокхама бустам а. Социализма гIулакх бакъдолгах бола кагирхой тешам чIоагIбеи дог айдеча гIулакхий хьаст хилеи декхарийла да литературеи искусствои.

Тахан чIоаггIа лоархIаме да хьехархой, преподавателий, дай-ноаной шоай эстетически кийчо лакхъелга, бераштеи кхувшбоагIараштеи кхетам лу дерригa низаш вIашагIтохалга, школаи культура учреждeнештеи юкъера межведомственни новкъарленаш дIаяхар, даймехка а дерригача дунен а классика, халкъа искусства кIийлен тIа берийи кагирхойи художественни кхоллам дегIабоалабелга вIаштIехьдаккхар. ТIаккха боккъала йола маьхаленаш йовзаш хьалкхийнача вай кагирхоша суррогаташ хьатIаэцаргьяц.

Советски общества культура массе йолча оагIорахьара дегIайоалаяр духьа, бокъонца йола цун халкъа кIийленаш чIоагIъяр а цун социалистически чулоацам бIаьхегIа бар а духьа, парте дIаболабаьча балха лоархIамегIа дола оттама дакъа хьаду цу дерригнe.

Советски кагирхой, дIахо дийцар Е. К. Лигачева, дукха къамаш дахача мехка хьалкхувш ба. ХIаьта иштта уж хьалкхув дIа-хьа айхха бувзам а юкъарадамлен хьашташ а долча, цу ханна вIашдухьленаша корзагIдоахача дунен тIа. Школан, института декхар — ший выпускника бокъонца волча, е, вешта аьлча, хьинареча патриота, интернационалиста оамал ялар. Тахан патриоти интернационалисти хилар — из берригача низаца перестройкага толам баккхийта гIерталга да. Вай иштта ях: КПСС Программа тIа е лаьрхIа эргалонаш чакхъяхар, Советски общество кердача дикагIболча боарам тIа яккхар — из вай интернациональни декхар да:

Советски патриото даим доккхал деча, хIаьта из лораделга а чIоагIделга а цо ший массазара декхар лоархIача социализма карагIдаьннарашта юкъе эггара йоккхагIйола моттиг дIалоац вай мехкарча халкъий доттагIлено. Малхбузехьа дог доахаш ба СССР-а националистически гIулакхаш хьалхьарга. Дешара система учреждeнеш къамашта юкъера гIулакхашка цхьаккха проблема яц яхаш даьржача хетарашта кара яхийта йиш яц.

Массаза терко е еза къаман-эрсий ши мотт дегIакхувлара. ХIара мотт — вай юкъарча рузкъах къоастаде йиш йоаца дакъа да. Халахете а цхьайолча регионашкара партийни, советски органашта уж дешаш къоастадеча реалистичности, гибкости таац, хIаьта цхьайолча хана дош политически нийса кхетадац.

Мотт дикагIа-вогIа лархIа а, хIаьта цул совгIа из низагIа Iомабайта а йиш яц. Дай-ноаной шоай берага Iомабайта мотт хоржача хана шоай лоIаме ца битача цо къаман гIулакхера демократически принципаш толхаергъя. Иштта наьна меттацара бокъонца болча безамах метта шовинизм хилийта йиш яц. ХIаьта шоай аргIагIа цу е кхыча республика территоре тIа массаза бахача кхыча къамех болча наха моттигера къаман мотт Iомабеш хилар ма могга хьаллаца а могаде а деза.

Парте хьалхара дош ала деза берригача кхетам луча балха. из тоабара дола тIахьехамаш даь Iе йиш яц, хIаьта бокъонца цун дикал лакхъяра тIаберзабе а новкъостал де а деза. Дош иштта цхьан тайпара латт: партийни организацеш школе Iомадечун хьалхашка массаза бехктокхаме хургья, хIаьта, шолхха — цо тIехьенна луча кхетама.

ДIахо доклада тIа дешара сферера парте кадрови а организационни а болх чIоагIбара дешашка хьежар.

Хьехархо, преподаватель — юкъерча а лакхерча а школа перестройка ечара керттера саг ва, аьлар Е. К. Лигачева. Цхьабакъда, «хьехархо» яхача лакхача цIеро ший бокъонца дола маIан из культуреи нравственности кхетамах дIакъоастае йиш йоацаш йолча хана мара тIаэцац. Духхьал культураи лакхача нравственностеи педагогах визза саг ву. Цу тайпара саг ца хилча школа яц. Педагога масало къонача наьха дерригача дIахо дIадодача вахаре лар ют.

Юкъерча а лакхерча а школа перестройка еча педагогаша юкъекхухьа хаьдда дакъа белгалдоаккхаш, царна юкъера хьал унахцIена ца хилар хьоаха ца дича нийса хургдац. Цхьайолча моттигашка гучайоал хьехархой лоха профессиональни говзал, кхы тIа шоашта знанеш Iоае цар безам ца хилар. Массанахьа а педагогически балха дикал тоаелга чIоагIа хьадеха деза, цар къахьегама цхьатарра мах белгеи алапи телалгеи хьадда дита деза.

Хьехархочун балха творчески хьисап чIоагIдеча керттерча декхарех да — цун общественни хьинар хьаллацари белгалдаккхари. Партийни, советски, боахама, органий, общественни организацей керттера хувцалургйоаца оамал а хинна дIаотта еза педагогически болхлошта парте чурча а арахьарча а политика керттерча дешаех шерра информаци елга.

Хано хьалхадоаккх хьехархочунгара къаьстта хоаттам белга. Цхьабакъда, цо иштта дIадех цун ма хулла дукхагIа общественни йоакхо елга. Парте шийна хьалхашка хьехархочун социальни статус хаьдда лакхъярах, цун материально-бытови хьал дикка тоадарах дола декхар оттаду.

Партийни комитеташа дезалах, берашта кхетам балара, уж Iомадара, царна вахача-лелача леладу гIулакхаш довзийтара бехктокхамах шоашта хетар а царна тIабахар а хувца деза. Дезалеи школеи — шоайла кхоаччара а кхетам луча даькъе боккха низ а ба. Уж вIашагIтохар — кхувш йоагIача тIехьенна кхетам балара проблема дукхагIча даькъе къоастаяр. Парте норма а хинна дIаотта еза коммунисташа берашта кхетам баларах, школа новкъостал дарах йола систематически отчеташ елга.

Цу ханна партийни комитеташа, моттигерча Советаша массаза дезала новкъостал де деза: даьшта-ноаношта педагогически хьехам бар вIаштIехьдоаккхаш, шоайла бартача, къахьегам безача дезалий, къахьегама династей престиж хьалъайеш, цар берашта кхетам балара опыт дIайовзийташ.

Партийни организацешэ, общественносто, къаьстта дукха бераш ду нах бахача регионашкарчара дезалашта школе даха ха йоацача берашта кхетам луча йолча таронех биззагIа пайда эцара новкъостал де деза.

Дешархой а студенчески а коллективашта политически кулгалдарца дувзаденнача дерригача гIулакхашка парте дика гIончий ба. Цунца дувзаденна докладчика школьни, вузовски комсомола, ерригсоюзни пионерски организаце балха йолча проблемаех дийцар. Цо дагадохийтар: хьалха партийни кулгалхоша берашца, кагирхошца вIашагIкхетараш чакхдоахаш хинналга. ХIанз из цхьа наггахьа мара дац. Дика дар из традици юхаметтаоттайоре. Кулгалду кадраш дIакхетае еза пионерашца, дешархошца, студенташца массаза гIулакхаш леладе эшалгах.

ЦIенхаштта теркал е а хаьдда корта болаш новкъостал эшаш а я школай, профтехучилищай, техникумий дуккха партийни организацеш. Вахарера бакъдар иштта да, хIара къаьстта школа хьаийцача цун партийни организаци массаза кIезига нах чубоагIаш хургъя. Цунца дувзаденна КПСС районни, городской комитеташа уйла е йоагIа школа вахара партийни воздействи духхьал хьехархойпартийций низаца яь а ца Iеш базови предприятей парторганизацеша а коммунисташ-даьш-ноаноша а ергйолаш. Иштта райкомий болхлоша а цу балха каст-каста а корта болаш а дакъа лийцад аьнна хIама дац.

Партийни кулгалдечара керттерча лостамах цаI — кадраш, дешара заведеней кулгалхой, халкъа дешара организатораш хьахаржар, дIанийсбар, хьалкхебар.

Цхьайолча моттигашка школай, профтехучилищай директораш хувцалга шера 20 процентага кхоач. Укхаза кулгалхой из цу балхах лоархIаву е вац хьажареи гIалатийи методах хорж, иштта цига лерхI каст-каста кадраш хувцар — гIулакхаш тоадара цаI мара йоаца способ. Из зене тувлабалар да. Кулгалдеча кадрашца массаза болх бе, оалаш ма хиллара, къахьега деза. Царна эшшача моттиге оагIув хьал а лоацаш новкъостал де деза, уж практически балха тахка а тохкаш бокъонца тешшаме резерв хьае еза. Уж шоай балха тIа кхоачашъе ца йоагIача функцех мукъабаха беза, иштта, царна, кадрашта аттестаци яра, штатно-финансови дисциплина, болхлошта материальни а моральни а стимулировани яра дешаш къестадеча шерра бокъонаш яла еза.

Дешара заведеней партийни комитеташеи юхьанцарча парторганизацешеи хIанзчул тIехьагIа бокъонца караерзае еза кулгалхой хьахаржара, цар коллективашта хьалхашка периодически отчеташ яр санна йола кулгалду состав хьакхоллара эффективни инструмент.

ТIеххьара Е. К. Лигачева аьлар:

ХIанз КПСС XIX-ча Ерригсоюзни конференцена практически кийчо еш латт. Дукха ха йоацаш кулгалдара органаша отчеташ а еш хиннача партийни комитетий пленумашка, собранешка хьахьекхар дегIаухаш латта коммунистий хьинар, уж перестройка кердача этапа декхарашка хьежжа парте берригa болх лорзагIа ца боалаш дIабахьа кийча хилар.

Цу декхарашта юкъе да вай халкъа дешара системана хьалхашка латта чоалхане, йоккха проблемаш кхоачашъелга а. КПСС-а хьалхарча плане оттаю дешареи кхетам балареи гIулакхаш овлангара тоадара, советски школа эггара хьалхарча моттига тIа яккхара йола программа. Из кхоачашъяр — ерригача парте а дерригача халкъа а лоархIамегIдола декхар. **(ДIаьхдаь тIоараш тох).**

Доклад лоацъяь кепатох.

Машиннаькъахой гIулакхаш

Грозный станце локомотивни депо коллективе дикагIчарех цаI я Шатеев Владимир Анатольевича кулгалду электромашинни цех. Цхьа бутт дIабахийтабац цун коллективо ший социалистически декхараш тIехкхоачаш ца деш. ТIехдика хул укхаза тепловозашта яь ремонт, геттара раьза хул машинисташ цар тоаяьча оатхалаша беча балха.

Йоккха яц цеха коллектив — верригга а 38 саг, бакъда, барттайна, дерригга юкъара долаш, ший коллектива хьалхара хIаране бехктокхам лакха болаш хиларо цун аьттув боалийт тIехдика къахьега. Дуккха къамий нах ба цехе къахьегаш, бараш. Царна юкъе вежарий санна болх беш ба эрсий, украинцаш, нохчий, хIаьта массане а лоархIаш, сий деш саг ва укхаза цаI мара воаца поляк Линк Эдик. Айхха вошал тоссаденнад цун нохчашца Бахаев Ахьмадаца, Бацаев Хизараца, Начхоев Саладеца, эрсашца Овсянников Павелца, кхыбарашца.

Коллектива толамаш тIатIа совдулара керттера бахьан да производства ветеранаш, кагирхой хьехамчаш коллективе шортта хилар. Укхаза болх беча мехкараша, кагийча наха боккхача безамца бувц шоай хьехамчаш Камышанов Владимир, Шатеев Анатолий Владимирович, Шпак Юрий Федорович, Алексеев Анатолий Дмитриевич, кхыбараш.

ХIаьта къаьстта дикагIча оагIорахьа белгалвоах кагирхоша предприяте 45 шера болх беш вола къахьегама, парте ветеран Гелеверьев Леонтий Евграфович. Дагарбаь варгвоацаш дукха ба укхаза цо болх бе Iомабаь нах.

— БархI бутт мара баьннабац со укхаза балха ена. Юххьанца цхьаккха хIама хацар сона. Со мо керда балха баьхка кхыбола мехкарий а ба цехе. Ший ха ца лоархIаш, цIаккха «ак» ца оалаш тхона хьехар дер, балха къайленаш хьайовзийтар ва электроаппаратурана ремонт яра слесарь Л. Гелеверьев, — яхаш, дувц къонача болхлочо Абдурахманова Мархас.

Р. АУШЕВ.

СУРТАШ ТIА: 1). Тепловоза ходовой даькъа ремонт еш боахк дикагIбола слесараш (аьрдехьара аьттехьа) А. Бахаев, Э. Линк, С. Начхоев. 2). Шоай хьехамчаца Л. Гелеверьевца (сурта тIа аьрдехьара шоллагIвар) дагабувлаш латт М. Абдурахманова, В. Камышанов, П. Овсянников.

Автора сурташ.

ХОАМ БУ КПСС ОБКОМА ПРЕСС-ЦЕНТРО

ЭКОНОМИКА IОМАЕ

«Къахьегамхой политически а экономически а дешара системана перестройка ярах» болча КПСС ЦК соцамга а цу дешах парте обкома бюрос яьча решенега а хьежжа, укх деношка КПСС обкома политически просвещене ЦIагIа партийни комитетий аппаратий, бехктокхамеча болхлошца, республика юххьанцарча парторганизацей секретарашца массанена долча экономически дешарах йола занятеш дIайолаенний.

Дешар Iомадарца кхоачашде лерхIар — экономика доалдара керда система кIоаргга Iомаяр, ладувгIарий хIанзара экономически уйла хьакхоллар, производствана анализ ярей доалдарей методаш, йиззача хозрасчета, производственни вахара демократизаци яра, самоуправлене хьалашка болх бара опыт царна йовзийтар да.

Занятеш февраль - апрель бетташка массехк потоках чакхъйоахаргъя. ЛадувгIараштa хьалхашка выступленеш ергъя КПСС обкома, парте Грозненски горкома, облсовпрофа бехктокхамеча болхлоша, республика вузий Iилманхоша, преподавателаша, цхьайолча предприятейи организацейи кулгалхошеи специалисташеи. Йиззача хозрасчета, шоашшоашта финансировани яра дешашта, экономически анализ яра а, иштта партийни балха практике цун болча лоархIама а хетаяь семинарски занятеш, паччахьалкхен предприятех (объединенех) долча СССР Законах «геррача истола» хьалхашка беседаш чакхъяха лаьрхIад. Иштта «Промавтоматика», «Оргтехника» яхача объединенешка, СССР 50 шу дизара цIерагIча химически заводе, машинаш еча «Красный молот» яхача заводе электроремонтни заводе, «Автоспецоборудование» яхача заводе, ГрозНИИ дIа а ухаш практически занятеш чакхйоахаргъя. Слушателашта иштта йовзаргъя йиззача боахама расчета хьалашка производства доалдеча еча перестройка опыт.

Массанена долча экономически дешара хьалхара занятеш хьайийллар КПСС обкома шоллагIча секретара Д. Г. Завгаева. ТIаккха юххьанцарча парторганизацей секретарашта хьалхашка къамаьл дир КПСС обкома секретара Е. В. Тумсоева, КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара В. А. Куценкос, ГНИ доцента экономически Iилмай кандидата А. П. Каламбета, ЧИГУ воккхагIволча преподователа, юридически Iилмай кандидата Л. Э. Гумашвиле, юстице министерства сектора завеюще Ю. Б. Кригера, агропрома отделий начальникаша Т. В. Дмитриевас, А. А. Редькинас, облсовпрофа курсий заведующе В. П. Захарченкос.

ЛадувгIарашта «КПСС ЦК июньски (1987 ш.) Пленума решенешка хьежжа мехка экономикана доалдара овлангара еча перестройка керттера лостамаш», «Республика агропромышленни комплекса боахамий механизм эргаьккха тоаяра хьалашка экономика доалдара ю перестройка», «Паччахьалкхен предприятех (объединенех) дола Закон — доалдара еча перестройка керттера юкъмоттиг» яха лекцеш йишар.

23 феврале хургйола аргIанара занятеш партийни, комсомольски комитетий, горрайисполкомий аппарата бехктокхамеча болхлоша чакхйоахаргъя.

ГРАФИКАЛ ХЬАЛХА БАЬННА

ШийтталагIча пятилетка хьалхарча шин шера дерригача технико-экономически хьокхамий паччахьалкхен план тIехкхоачашйир «Аргунводпром» производственни объединене керттерча предприяте коллективо. Шерра социалистически яхь а йоаржаяь, гласноста, демократена шерра никъ хьабийллача хьалашка бизза пайда ийбу цо шин таронехи кхоачамехи. Цудухьа предприятерча 29 бригадах барайттане ханал дикка хьалха кхоачашйир шин шера задани, вожаш а толаме лоархIайир паччахьалкхен планах. Духхьал дIадахача шера планал совгIа предприяте болхлоша маьхалъяьккхар пхийтта миллиони 201 эзари сом мах бола товарни продукци. Шин шера заданел совгIа арахийцар цар 1100 кубически метр аьшкбетона изделеш, къахьегама овсарле лакхъяра задани 2,1 процент тIехкхоачашйир. Иштта тIехкхоачашъяьй цар укх шера январь бетта план а.

Завода керттерча цехашта юкъе яьржача социалистически яхье хьалхара моттиг яьккхай Ахьядов Абусалман Усамович керте латтача арматурни цеха коллективо. Цо пятилетка шин шера задани 126 процент кхоачаш а еш, йоагIачул дукхагIа хьайир 3250 тонн совгIа арматура.

Уж толамаш дахара керттердар да Iан замалахьа болх бара цеха коллективо лерттIа кийчо яь хилар. Хьалха каст-каста нийслуш хиннаяле, хIанз цхьа моттиг нийслац укхаза станокаш болх ца беш латташ. ДIадахача шерашка салоIача деношка, бийсашка станокаш йIоахъеш дежурство дIаяхьа езаш хулар укхаза массехк саг. Из дора смена Iуйрийна хьа ма кхаьччинге болх дIаболабе мара ца безаш станокаш кийча хилийтара. Нагахьа из ца дича бIарччача дийнахьа уж цIера аланца, газови балонашца йIоахъеш балха ди доадора. ХIанз из гIулакх диценна дIадаьккхад укхазара. Цеха кулгалхоша ший ханнахьа йоакхойир укхаза къахьегаш болча болхлой. Цунна тешалдеш дола цхьа масал доаладергда вай: Керда шу дездаь кходи цIагIа а даьккха, балха хьадаьхкача, сахьато санна болх бе дIайолаелар цехера станокаш.

Цу даькъе йоккха заслуга я цеха кулгалхочун Абусалман Усамовича. Ший коллектива балхах, производствах чIоагIа дог лазаш ва из. Инициатива йола, тIах деьнна а башха-дика организатор а вола из цеха коллективо чIоагIа лоархIаши сийдеши ва. Предприятерча цехашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг йоаккхача хьинаре къа а хьегаш, доккха дакъа лаьцар Булушов Вахит, Магомедов Мохьмад керте латтача арматурщикий бригадай коллективаша. Соахкара план Сийлахь-боккхача Октябра 70 шу дузача юбилейга кхачалехьа кхоачаш а яь, хIанз уж къахьегаш я укх шера апрель бетта чотагIа. ХIаьта дIабахача январь бетта план ханал нийс ди хьалха кхоачашйир цар. Цун керттердар да паччахьалкхен плани тIайийца декхараши кхоачашдара шоашта тIалатта бехктокхам боккха хилар дика кхета а деш, цаIи ахи норма кхоачаш ца еш наггахьа бутт цар дIа ца бахийтар: Бригадни подрядагIа къахьегача цар цхьа моттиг нисъялийтац брак яь, къахьегамеи производственни дисциплина толхаяь. ХIаране къахьегаме лоацача даькъа коэффициентага хьежжа йIду алапи а ахчан преми а. Цунца лакхлу цар материальни безам.

Н. ПАШАЕВ,
«Аргунводпром» производственни объединене керттерча предприяте смена мастер.

Сатем боаца саг

Керттерча даькъе баьцадаараш леладеш я Урус-Мартановски района «Солнечный» совхоз. Цунах «Гойтинский» совхоз хьатехачул тIехьагIа шурий ферма а я цу боахаме. ХIаьта царна доакъар Iалашдеш, ялат кхедеш цаI мара бригада яц (баьцадаараш леладеш 32 я). Цун кулгалхо — къона специалист, коммунист, «Нохч-ГIалгIай АССР юртбоахама заслуженни механизатор» яха цIи лелаю Ящуркаев Мувса.

ТIеххьарча массехк шера хадданза пайда беш хьайоагIа из совхоз. Масала, соахка цаI-ах миллион сом совгIа цIена пайда бир цо.

Из толам баккхара Ящуркаев Мувсас шиі новкъосташца даь гIо зIамига дац. Соахка гурахьа дув ялат план 24,9 центнер йолаш хIара гектара тIара 35,4 центнер чудера. хIаьта фуалъяьха хьажкIаш планал 26,2 центнер дукхагIа йолаш, 50,2 центнер. Цу гIулакхо йиш хилийтар пятилетка шин а къаьстта дувца доагIа.

Цу бригадах а цун кулгалхочох Ящуркаев Мувсах а къаьстта дувца доагIа.

Къона я цун коллектив. Цхьабакъда, Мувсас ше ма яххара, болхлой къона бале а, хIаравар ше хьадер дика кхоачашде ховш ва. Масала, бригадерча 23 механизаторех кхаьннел кIезигагIа балха говзал йолаш саг вац. Берригаш шоайла барттайна а, моллагIча хана новкъостал де кийча а ба. ХIаьта иштта из коллектив вIашагIъеллар цар кулгалхо а ва. Къахьегама тIера, шиі гIулакха мутIахьа хиларо вIаштIехьдаьннад Мусай из де.

— Цун кара хилча динбийсен 25 сахьатага кхсачаш шеръергьяр цо, — йоах Ящуркаевх, бегаш беш цун гIонча голча Нантаев Шарипа. — Балха дийнахьара ха, маца фу де деза белггала хургдолаш, сахьаташта, минуташта йийкъа хул цун.

— ЦIавеча цIагIа а салаIац цо. Брошюраш, книжкаш вIашкадетташ хул, болх кхы тIа а тоабе, гектара тIара чуэца хьувкъам алсамбаккха, цунга дIадодар лохде йиш хулийта таронаш легаш ва, — йоах цунах совхоза директора Дедаев Ибрагим Магомедовича. — Кердадар корадича, из мел пайдане да хьех механизаторашта. ПодрядагIа болх беча бригада совето соцам бича мара юкъедоаладац моллагIа гIулакх.

Белгалдаккха деза, подрядагIа болх бе а интенсивни технологегIа юртбоахама культураш кхее а бригадера нах тешабаьр из волга.

Дикача дас шиі дезала санна, йоакхо ю цо коллектива балха хьалаш тоадара а къахьегам аттача баккхара а. Техника лоаттаяра асфальт а йилла моттиг вIаштIехьъяккха дагадехар цунна соахка гурахьа. Iа тIакхачалехьа из цо дергхиларах тешаш бацар совхозе. Цхьабакъда, лаьрхIар толаме чакхдаьккхар цо. Техника ца талхийта а цун ха йIаьхъе а даь хIама дар из. ХIана аьлча, кердаяр бригада ахчах эца еза.

Коллектива хьахула пайда боккхагIа хургболаш бригада баланса тIа лаьтта сов йола техника а дIаьккхай.

Укх шера пачхаьлкхенна ялат дIадалара карарча пятилетка диъ шера план кхоачашъе лаьрхIад бригада коллективо. Дагалаьцар чакхдаккхара тIатеIIа лард йоллаш а я.

Мувса а цун новкъостий а геттара раьза болаш дика да гурахьа дIадийна ялат. Цигара ши план кхоачашъялла хьувкъам баргхиларах тийша ба уж.

БIаьсти ювча культураш та хьакъоастадаь деррига лаьтта соахка зяба аьхад. ХIанз органически удобренешца хьаьндеш да. Из болх цу бригадерча механизатораша шоаш бу, «Урус-Мартанагропромхимегара» новкъостал а ца дехаш.

— Даьча балхех тIера цIока ма йоаккхаргйий цара-м — дувц Ящуркаев Мувсас. — Оахош из болх беш дIадохийтачул, кIезигагIа дале, пхезза дукхагIа ахча доаккхаргда цар шоаш хьадаьчох. ПодрядагIа болх беш децаре-м дехар а даь, оахош хьабоалабергбар. Цул совгIа, мича, мел удобренеш яхка еза, яхаш, царна тIехьалела веза ХIаьта бIарг тIерабаькхача, болх сихагIа чакхбаккха гIерташ, удобренеш харцахьа а бакъахьа а Iойоассаеш кегар бу цар. ХIанз из болх беш боахкача тха механизатораштa Кабиров Кюрана, Оснаев Умара, Кунаев Сайд-Мохьмада, Гудаев Вахийна, Мустаев ВахIида шоай пхи пIелг санна довз хIара кха. Цул совгIа шоаш дер шоай духьа долга а хов. Цудухьа цар дечоа тIахьожам лоаттабе безац.

Цо а хьахьокх производства из визза да, хьадечох дог лазаш хIара саг волга.

Лаьтта хьаьнделга графикагIа дIадахьара шортта техника а я. ХIанзчул тIехьагIа укх шера тоае езаш цхьа трактор йисаяц.

ХьажкIай дар ца лаьрхIача, укх бIаьсти дIаювргйолча ерригача культурай фу а Iалашдаьд хIанзле. ТIадаларга диллача деррига лакха кондици йолаш а да.

Февраль бетта кхаь-диъ дийнахьа йIовхал отте, цу геношка, соахка санна, горох дIае дага ва Мувса. Из чуйицачул тIехьагIа цига доакъара культураш хиннахьа дIае йиш хургья.

Хьаьнала къахьегаш вола саг массаза а хиннав вай мехка сий долаш. Иштта сий деш ва «Знак Почета», Къахьегама Сийлен кхоалагIча степена ордений кавалер Ящуркаев Мувса.

М. ХАМАТХАНОВ.

СУРТА ТIА: М. Ящуркаев.

С. СЕРГЕЕВА сурт.

БАРТ БОЛА КОЛЛЕКТИВ

Кердача шера январь бетта план а социалистически декхараш а ханал хьалха кхоачашдара яхь а йоаржаяь къахьегама доккхий толамаш даьхар Самашкерча консервни завода банкашца кхоачам бар. Минота саца йиш йоацаш геттара хала болх ба цу коллектива бар. Из бита йиш яц моллагIча дийнахьа, цхьайолча бийсана а.

— Заводе кхо цех я консервни продукци кийчъеш — яхаш дувц Мадаев Iаьлас — оаха банкаш дIа ца елча цар кийча продукци хьаяла йиш яц, цудухьа бIарччача шера уж лоаттаю оаха. Хьалха Самашкерча машиннаькъа станце кхоач банкаш. Цигара оаха тхоай техникаца завода коа а хьатIаэза дIаоттаю уж. Соахка уж яр 4 миллион 293 эзар банка. Тха цехашта эшаш хилар царех 3 млн. 190 эзар совгIа. ХIаьта йиcараш укх шера лаьрхIача резерва юкъеяхай. Керттера тха толамий бахьан лоархI аз коллектив барт болаш хилар.

— Дика ха я сона Мадаев Iаьла вовза — йоах завода керттерча экономиста Ацаев Ахьмада. Дукха балхаш даьд цо заводе. хIаьта укх балха тIа из вола шу совгIа мара ха яц. Хала хургдар цунна из болх лелабе коллектив йовзаш, хIара ше кулгалдеш волча сага оамал, болх бовзаш из вецаре. Цо кулгалдеш бола болхлой шоашта эшаш дар дехаш лела безаш бац кабинеташка гIолла дIай — хьай ухаш а къахьегам аттача баккхара хьалаш Iалашде, — аьлар экономиста.

Складе къахьегача болхлоех дукхагIбараш кагирхой, мехкарий ба. Массехк шу да укхаза комсомольско-кагирхой бригада вIашагIъелла. Цу юкъе боагIа Акмурзаева Аминат, Мутиева Хьава, Горчханова Сацита, Окуева Ховжан, иштта кхыбараш а. Сменни заданеш хIара дийнахьа 120 процент совгIа кхоачашъю бригадо. Массе хана а царца ба хьехамчаш Итаева Салихьат, Джабраилова Безан.

Шин сменагIа вIаштIехьбаьккхаб складе болх, Цу сменашта гIо деш ва механизатор Ахмадов Кюри. Шиі кара йола техника цIена а доал дика деш а лелаю цо.

В. КУРБАНОВ.

• Экономически реформа: хьалхара итогаш

ФУД БАРГАЛ ЕТТАР?

«Чечингавтотранс» территориальни производственни объединенена чуйоагIача пассажирски автотранспортни предприятешта юкъе эггара йоккхагIчарех я № 1 йолча Грозненски пассажирски автотранспортни предприяте (ГПАП-1) коллектив. Цун доалахьа я 186 автобус. Царех хIара дийнахьа Грознера пассажираш автобус. Царех хIара дийнахьа 31 маршрутагIа лела еза 99. Цул совдIа-хьа кхувлара 31 маршрутагIа лела еза 99. Цул совгIа, пригородни маршруташка болх беш хила еза йийтта автобус. Автомобильни транспортаца городе дIа-хьа мел кхувлача пассажирех 72 процент бараш ГПАП-1 коллективана кхоач.

Мишта лоархIабу ГПАП-1 водителаш шоай декхарех? Цу хаттара жоп а луш, предприяте директора Ошаев Тамерлан Iалаудиновича аьлар:

— Городской пассажирски автотранспорта во болх бу, яхаш, чIоагIа леткъ пассажираш. ДукхагIча даькъе уж бакъ а лув. Цар хьашт дац тха проблемащец нийслуча халонащец. Царех дикагIа дувцаргда пассажирски автотранспорта тIа болх беча тха ветеранаша.

Къахьегама коллектива совета председателa Мурзталиев Исса Абдулхамидовича аьлар:

— Тхоай проблемех, лерттIа болх бе новкъарле ечох дуккхаза дийцад оаха объединене кулгалхошка, районни, городской партийни советскии органашка. Тха оаз дIахозаш бац уж.

Наггах.а ди дIадодац водителаш ца таарах гаражера 40—45 автобус ара ца йоалаш юсаш. Духхьал из бахьан долаш 70 процент автобусаш дукхагIдолча деношка цхьан сменагIа мара болх беш хилац. Кхыметтел заводера йоаггIача таiпара цIена хьакхаьча автобусаш а латт нах боацаш. Дувцалга а доацаш дукха водителаш, инженерно-технически болхлой хувцалу предприяте. Къаьстта из доагIа шортта стипенди телаш, укхаза балха хьожабайтара курсаш яьха болча къоначa водителашта. Шоашка дешийташ предприяте дIадахийта ахча юха хьа а дале, шоай безам боллаш йола статья а оттайий, тхо балхара дIадахийта оал цар. ГIулакхаш иштта нийсдалара овлаш кIоаргга чара хьадоагIаш да. ДIахо довзийтаргда вай уж. ХIаьта хIанз укх сахьате предприятех къоаста ца луш бараш ба дуккхача хана денз укхаза болх а беш, хIара бетта ткъаь пхийтта тума а кхы тIех а алапеш нийдеш бола къахьегама ветеранаш. Уж укхаза сецабер а нийдеча алапега хьежжа кастта долалургдола пенси да. ХIара автобуса тIа нормагIа эш 2,2 водитель, хIаьта хIанз укх сахьате 1,3-нега мара кхачац уж.

Болхлой дукха хувцалуш хилара бахьанех цаI лерхI водителаша шоай къахьегама хьалаш хала хилар. Шоай ханнахьа балха дIакхачара бийсана кхоъ-диъ сахьат даьлча арабала беза наьха. Iуйрийна пхи сахьат даьнначул тIехьагIа рейсагIа яха арайоалалу городской маршруташка автобусаш. НормативагIа итт сахьатага кхаччалца а кхы тIех а болх бе безаш ба уж. СалоIача хана делкъийга хIама даа столови яц, кафе а ваха, цига аргIагIа латташ 30—40 минот ха йоае езаш хул, яхаш дувц шоллагIча бригада бригадира Омаров Джафара. ТIаккха автобусах кулг тоха, цунга хьажа кхец. Цул совгIа, автобусаш тIеххьара сецача моттигашка машина чудотта хиі лехаш хьувза веза коашкара коашка а вувлаш. ХIаьта кулгаш дила, дIайха чаь пела мала моттиг ца хилара-м дувца а эшац.

Ремонтни база хьоахайнча ткъарре Iокад беррига водителаш. Йолаш я предприяте 18 моттиг йола ремонтни профилактори, агрегаташи узлаши хувцара лаьрххIа посташ йола модульни конструкцех йола помещенеш, гIонна йола йийтта цех, кхо участок (цига ду тайп-тайпара ремонтни балхаш), ремонтникаш а болаш ба. ТIаккха ремонтни база хьоахайнча сел чIоагIа хIана леткъ водителаш? Цу вай йийцача помещенешка шийла, баьде я. Из иштта дале а, тхоай болх цIена кхоачашбе хьожаргдар тхо, нагахьа санна, эшаш йола запасной оатхалаш хьалоре, яхаш, дувц слесараша. Со цига нийсвеннача дийнахьа якорь йоацаш балха ара ца йоалаш латтар нийс автобус. ХIара якора мах барайтта тумал тIех ба. Укхазарча водителаша нийса лархIац междугородни автобусаш йолчен городской автотранспорт йолчен предприятешта цхьатарра запасни оатхалаш хьежаелга. Иштта нийса хетац царна капитальни ремонте яхалехьа междугородни а городской а автобусаша цхьатарра 560 эзар километр никъ бе безилга а.

Цу даькъе теша а веш, хьадда масалаш кхувл цар. Цкъа-дале, городской автобусашта тIалатта низ боккха ба. НормагIа боагIачул шозза гаргга дукхагIа пассажираш хул царца «пика» сахьаташка, дуккхача остановкашка сеца езаш хул уж. ХIаьта уж наькъаш? Наггахьа улица яц вай городе хийцца машина дIалалла йиш йолаш. Шийтта шера цу предприяте шофер волаш болх беча Минервин Виталий Сергеевича дувц:

— Автобусаш дIалелар тамаш йолаш чIоагIа деха да наькъаш, догIа денача хана коача колд чулатта кIоагаш бIаргагац. Автобуса чархаш цу тIа нийсъелча пневморессораш, аьттехьарен аьрдехьарен кронштейнаш йохаш дуккха моттигаш нийслу. ХIаьта, пассажираша, Iа хьош дар дахча да-м моттац хьона, яхаш, яппараш ю водителага. ДIабахача бетта наькъаш во хиларах шозза ремонте лаьттар тха экипаж. Цкъа кронштейн ехача предприятена хулаш дола зе 380 сом да (из духхьал цун мах ба). ХIаьта дIа-хьа ца бугаш буса пассажираш мел дукха ба. Цул совгIа, канализационни гIувнаш ногIараш тIадоацаш латташ дукха моттигаш я. Сона дагадоагIа, итт-пхийтта шу хьалха городерча наькъий участкаш предприятешта дIа а йийкъа, царга уж хьожаш хинна. Цхьабакъда, хIанз из гIулакх дицденнад.

Ховш ма хиллара, дуккха моттигаш нийслу шоашта культурни гIулакх диц, яхаш, водителашта пассажираш леткъаш. Уж бакъ а ба. Цхьабола водителаш пассажиращца гIожа болаш а моттигаш нийслу. Цох шийна хетар алар дийхар аз къахьегама ветеранага Сеткокьянц Ардаш Хачатуровичага:

— Беррига бехк берза а бац, чана лераш я укхаза» яхаш да халкъа кица. Цунна а дайна, беррига бехк водителий бац укхаза. Пассажирашта культурни гIулакх делгах дувцилга а дий, дуккхача остановкашка доккхий Iамарч латташ хилча е электрически сердал ца хилча. Цунца дувзаденна остановке латтача пассажирашта бIеха хиі кхеташ, хьалтIабоалараши Iабоссашбараши ца гуш, паIараштa юкъе пассажир водаш моттигаш нийслу. ХIаьта кIезиг-дукха ала безам бар са пассажирий культурах. Маца Iамаргба уж общественни транспорта доалде? Из аз дагадоххарагIа яхаш дац. Дукха ха йоацщаш тха гараже хьакхаьчар «Икарус-260» № 49-54. Хьалхарча дийнахьа болх а баь, из гараже чуеча дайнар а ийрча сурт дар: шийтта гIанд урсаш хьийкха довзаргдоацаш даьккхадар. Из ца гуш хинна бац салоне хиннараш?

Пассажирашта вас еш транспортникий бехкагIа а цар бехкагIа доацаш а дукха бахьанаш нийслу. Шерагара шерага дукхагIа хулаш латт дизельни доагорца болх бу транспорт. ХIаьта автозаправочни станцешка солляркаца заправка ю колонкаш тIакхеташ яц. ТIа ца кхетарал совгIа, йолаш яраш болх ца беш хул дукхагIйолча хана. Дуккхача водителашта хетачогIа, городской пассажирски транспорта лаьрххIа колонкаш къоаста а яь, царна доагора резерв лоаттаергйола гIулакх вIаштIехьдаккха деза нефтеснабо. ТIаккха городской пассажирски автотранспорт заправка ярга хьежаш ха йоае езаргьяц, рейсагIа араяла из тIехьа а юсаргьяц. солярка лохаш городе го тувса безаргбац.

Укх шера цхьоалагIча январе денз ше-шийна финансировани ярген йиззача хозрасчетаген яьнача тха предприяте коллектива балха чIоагIа Iаткъаш да 50—60 процент е кхы дукхагIбола пассажираш абонементни талонаш ца эцаш дIа-юха лелаш хилар, яхаш, Iокад водителаш.

Лакхе белгала мел даьхача кхоачамбоацараша, къоастаянза йолча проблемаща (уж кхы а дукха я) лерттIа дIабахийтац ГПАП-1 коллектива болх. ДIадахача шера цхьоалагIча декабре дIадоладир укхаза экономически радикальни реформага довлара балхаш. Цу гIулакха хетаяь хьайилла массехк партийни собрани, производственни совещанеш хилар, бригадашка, автоколоннашка занятеш йир. ДIадоладеш дар пачхаьлкхенна а предприяте коллективана а чIоагIа беркате гIулакх хиларах дIакхетабир берригаш. ХIанз а тIехьа цу гIулакха хетаяь экономически занятеш я чакхйоахаш. Болхлошта, инженерно-технически болхлошта, гIулакхерча наха аттестаци яьй. Царех 60 саг кхычахьа балха ваха йиш йолаш мукъавалийтав. Iе раьза бараш предприяте чIоагIагIа эшача участке балха хьожабир.

Иштта балхаш дарах дIадахача шера доходий план кхоачашийр ГПАП-1 коллективо. ХIаьта укх шера январь бетта госзаказий план толаме кхоачашъяьяле а, доходийчох лоархIаяьяц из. ДIахо йодача хана из гIулакх нийсдалийта йиш йоацилга дика кхетаду укхаза. ДIадохийта а хьатIадоагIа а хIара сом лоархI. Ерriга пригородни автобусаш, городскойчарех цхьа дакъен, водителашта тешам а бенна, билетни система юкъера дIа а яьккха, болх бе йоалалийтай. ХIара пассажирски автобуса тIарча водителa хьалха хиннaчул 10 процент лакхъяьй план. Из даьд пассажиропоток Iома а яь, беррига водителаш раьза а болаш. Хьалха дIадахача шерашка хиннача кхойтта бригадах йоккхагIа йола водителий ялх бригаден цаI ремонтникий яри хьаяьй. Уж ерригаш а хозрасчета тIа яьхай, цхьан нарядагIа алапи а преми а нийо паха, къахьегаме дакъа лацара коэффициентага хьежжа. ХIара бригадана тIачIоагIъяьй маршруташ, пассажирски автобусаш.

ЧIоагIа раьза болаш керда система хьал а лаьца, хьинаре къахьегаш дуккха водителаш ба ГПАП-1. Царех ба Ленински райсовета депутат Магомадов Хамби, Алиев Леча, Синчушкин Николай, Плотников Александр, Логодин Владимир, Воронцов Иван, Глазков Владимир, Лахов Валерий, Ястребов Иван. Мальсагов Iаддарахьман, Ломидзе Александр, кхыбараш.

Б. КОСТОЕВ.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

ФИНЛЯНДИ. Мовхьаш кхухьа автомобилаш мехка дегIадаьхкача промышленни доакъошка ю ала йиш яц. Укхаза грузовикаш автоиндустре заводашка а ца еш дукха йоккха йоацача фирмашка хьаю.

Цу тайпарча фирмаех я «Сису» яха компани. Компане цехашка болх беш 370 саг ва, цар шера 750 грузовик хьаю. «Сису» продукце цхьа дакъа экспорте дахийтара лаьрхIа да, керттерча даькъе эсала дегIадаьхкача мехкашта. «Сису» марках йола грузовикаш дукха мухь хьалъайбарца, миччахьа гIолла чакхъяларца, дика скоростни даннеш хиларца белгала я. Машина лелаеш атта а дизельни доагораца болх беш а я.

СУРТА ТIА: «Сису» яхача компане продукци.

Прессфото—ТАСС сурт.

КАЛЕЙДОСКОП

МАССА БЕР ДА БОЛИВИЙСКИ ДЕЗАЛЕ?

Дезал иразе хилара масса бер хила деза аьнна шийга даьча хаттара боливийски кхалсага хетаргахьа иштта жоп лургдар: «ДукхагIа ме хул дикагIа да». Из позици чIоагIъю. Боливе планировании координации яра йолча министерствос доаладеча статистически даннеша, царга хьежача гуш да хIара боливийски дезале юкъера лаьрхIача ялх бер долга. Ноанoша вIалла теркал дац бераш делга «рационально» леладе яхаш демографически Iилмане дувцар.

Бакъда, Боливе массаболча дезалашка цхьатара бераш дац. Цу даннега ахархочун дезале бархI бер да, хIаьта городской дезале диъ мара дац.

Халахете а, Боливерча хIара кIаьнкан йиIиган иразе берали дика кхоанен Iалашъяьяц. Мехко хала экономически кризис лов, медицински гIулакх тоадара, лазаращца, моцалца къовсам лоаттабара средстваш таъац.

Александр ГОЛИЦЫН,

АПН соб. корр.

Ла-Пас.

ТIЕХБАЬННА...

Из рекламни заставка каст-каста телевидене гIолла хьахьокх. Цо сага вахарера белггала йола оагIонаш чулоац. Масала цIейшка дакъа лоацаш, доттагIащца вIашагIветталуш, спортивни котало яккхарах гIадваха волаш хьахьокх из. ХIаьта тIаккха ерригa экран дIалоацаш «Кока-Кола» яха йоазув а, «Из деррига а «Кока-кола» бахьан долаш да!» яхаш цIогIарч детта нах а хул.

Из доккха йоазув бразильски футбол езараштa шоай спортсменийн формаш тIа дайра Уберданди яхача городе (Минас Жеранс штат) чилийски вIашагIтехача командаца уж ловзача хана.

Къайле яц, спортивни клубашта материальни оагIорахьара йоккхача компанешкара гIо эшалга. Цхьабакъда, клубни форма тIара реклама из цхьа гIулакх да, нагахьа санна башха бIарг тIа ца отташ яле, хIаьта шоллагIдар — къаман сборне форма тIа хилар. Бразильски команда котъяларах футбол езараш гIадбаха бале а «Журнал ду Бразил» яхача газета редакце дуккхача наха раьза боацаш телефонаш еттар.

Деррига ховча журналистех цхьанне йоахар «Кока-Кола» яха компани шоай реклама футбольни майда юкъе дIанийсъе безам болаш хиннай, цхьабакъда, ФИФА-с бокъо еннаяц. ХIаьта мехка цIи хеза волча спортивни обозревателa Жеа Салданияс Уберланде хиннача вIашагIкхетара комментари еш аьлар: «Гимн чакхъяьлча, «Бразили дукха еза даьхе» яха дешаш оалача хана сона хийтар, хIанз цхьайтталагIа номер вола футболиста хьалхашкахьа гIа а баьккха пIелг урагIа хьал а хьекха «Из деррига а «Кока-кола» бахьан долаш да!» аьнна аргдолаш санна.

ШоллагIдолча вIашагIкхетара сборни Бразили «Кока-кола» яхача компане реклама а йоацаш ловзаш яр. Компане реклама оттаяьраша эхь а хеташ йоахар, шоаш хьалха даьр сов тIех даьккха ца доагIаш дир.

НИМЕЙЕРА ОСКАРА ЦIЕРАГIА ПРЕМИ

Бразиле президента Доже Сарнея декретаца архитектура даькъе Нимейера Оскара цIерагIа дунен халкъашта юкъера преми оттаяьй. Из шин шера цкъа тергъя. Цу преме цIаькха а хьахьокх бразильски говзанчаша хIанзара архитектурни уйла дегIакхувлача мах баь варгвоаца дакъа юкъекхухьилга.

Дукха ха йоацаш ЮНЕСКО решенегIа Бразили яха город дунен культура памятникий спискашта юкъейихьай. Города куц дукхагIча даькъе белгала да Нимейера Оскара проектех яьча йоккхийча Алворада Дворецa. Къаман конгресса, Къаман театра зданеца, Эспланада яхача собораца, иштта кхыча сооруженещца.

БАХАЧА НАЬХА ЕРРИГСОЮЗНИ ПЕРЕПИСЬ Е КИЙЧЛУШ

1988 шера 11 февpале КПСС ЦК Политбюро заседане хьежар 1989 шера бахача наьха Ерригсоюзни перепись яра кийчо ярах долча дешага. Тха корреспондент хиннав статистика республикански Управлене бахача наьха перепись яра отделе, къаьмаьл хиннад отдела начальникаца нов. А. Ф. Толубановца Нохч-ГIалгIайчене хургйолча переписага кийчо еш беча балхах лаьца.

Гарга кхоачаш латт 1989 шера бахача наьха аргIанара Ерригсоюзни перепись ергйола ха. Эггара хьалха белгалдаккха деза КПСС ЦК Политбюро хьежа хилари бахача наьха перепись яра кийчон практически гIулакхаш правительствас хьаллацари бахача наьха переписа боккха политически халкъбоахамен лоархIам хилар.

Бахача наьха Ерригсоюзни переписо йиш хулийтаргья мехка социально-демографически анкета оттадайтарал совгIа мохки цун регионаши социальни а экономически а дегIаухилга кхоачашдара эша хиланза яргйоаца долла хIама чулоаца статистически даннеш хьакхачийта.

Общественни вахаре шерлуча гласностен социальни информаце лакхлуча лоархIамен хьалашка бахача наьха кердача Ерригсоюзни переписа результаташка чIоагIа хьеж. Текущи статистикаца цхьана переписа даннеш хила еза вай общество социально-экономически дегIаахарах, халкъа вахара боарам лакхбаларах информаце комплексни Iилма-ларда тIара система оттаяра йола кIийле, Коммунистически партен правительствас белгал а яьй, хадданза кхоачаш а ю социальни политика. Къахьегама сферен наьха дерригача вахара хьалашкен доккхий хувцамаш хул, городашкен юрташкен нах чубаха бизза кхоачам хиллал цIенош хилийтара гIулакхаш ду.

Доккхий социальни декхараш толаме кхоачашдара бахача наьха дукхала составах, образовательни боарамех, дезалех, болх беш, ца беш хиларах, фусамий хьалех, и. кх. йола йизза информаци хила еза. Берригача бахача наха иштта йола анкета Ерригсоюзни переписана мара йолалургьяц, цун лоархIам боккха ба, из доккха, дерригача халкъа гIулакх да, халкъа шиі хьаштдолаш деш а да.

Ма дарра кхетадеш да иштта доккха гIулакх бокъонца а массе оагIорахьа а кийчо ца еш дулургдоацилга. Нохч - ГIалгIайчене, берригача мехка а санна, 1987 шере а кийчо яра хьалхарча аргIанара гIулакхаш даьд: районийи городийи административни доазонаш къоастадаьд, городашка, болхлой поселкашка, райцентрашка, йоккхийча юрташка адресни боахам вIаштIехьбаьккхаб, массанахьа а бахача наьха учет йизза а нийса а йий хьежаб, нах баххача моттиге язбаь бий, юха а язбаь бий хьежаб, республика районашта, городашта, юрташта хиланза яргйоаца картографически материалаш оттаяьй.

Перепись яра кийчон хьалхарча этапе боккха болх баьб агропрома, жилищно-коммунальни боахама министерства, Госстороя, МВД, халкъа депутатий Советий исполкомаша, республика городашка, районашка, юрташка бахача наьха Ерригсоюзни перепись яра гIо деча комиссеша.

Из иштта дале а бахача наьха перепись ше дIайолаялехьа кхы а эггара лоархIаме дола кийчон организационни гIулакхаш де деза. Кийчон лоархIамеча этапех цаI да нах бахача пунктий бахача наьха дукхала спискаш увттаяр. Из бехктокхаме болх кхоачашбе тIадиллар юртий Советий секретараш-та. ХIанз, февраль бетта, райисполкомаша лаьрххIа чIоагIбаьча а Iомабаьча а регистратораша увттаю цIеной квартальни спискаш, республика моттигерча Советий, кооперативай, предприятей, организацей балансе латтача хIара ведомственни цIенна цкъара йола отчет «нах бахача цIен характеристика» (1 — жилфонда формальни йола положени). оттае еза. 1989 шера бахача наьха Ерригсоюзни перепись еш дезалера нах дIаязбара пайда эцаргба счетчикаш.

Апреле — мае республика районашкен городашкен оттаяь хила еза территореш переписа отделашта; конструкторски счетнии участкашта йийкъа йола перепись яра организационни планаш, переписной кадраш мел эш а хьожаш, хIаьта уж республике 4 эзар саг гаргга я. Ер шу ахaнел тIехдаьлча уж кадраш хьахаржа, чIоагIъе Iомае йолаергья, балха участкашка дIа-са а нийсъергья. Из эггара бехктокхаме болх ба, цох тийша хургда перепись толаме дIаяхьар а.

Переписни отделаши инструкторски участкаши чуяхкара помещенеш хьахоржаш а уж кийчъеш а лоархIамен бехктокхамен болх бе беза халкъа депутатий моттигерча Советий исполкомашен бахача наьха Ерригсоюзни перепись яра новкъостал деча комиссешен. Уж помещенеш хила еза телефонни бувзам, болх бара а материалаш лораяра а эша мебель йолаш. Бахача наьха Ерригсоюзни переписа счетчикий балха ханнахьа кулгалдара переписни отделаш транспортни средствашца Iалашъяь хила еза.

Гуш ма дарра, бахача наьха перепись яра гIулакх цунна юкъара кулгал де дезаш йолча пачхаьлкхен статистика органашка кхаьча ца Iеш, дуккхача боахамийи административни подразделенешка, эггара хьалха халкъа депутатий моттигерча Советий исполкомашка а кхоач. Бахача наьха Ерригсоюзни перепись яра кийчо елгеи из дIаяхьари юкъара гIулакх да. Укхаза дагадохийта доагIа В. И. Ленина аьнна «... перeписий гIулакх ведомственни гIулакх а доацаш Республика гIулакх, ерригача советски учрежденей гIулакх да» яха дешаш. Социалистически пачхаьлкхе хьаяьчун, 1920 шера хиннача бахача наьха переписа инициаторен организаторен уж указанеш организационни ларде латт 1989 шера бахача наьха хургйола перепись кийчъяраи дIаяхьараш.

Таххане а йовзаш я бахача наьха Ерригсоюзни аргIанара перепись яра ханаш, дIаяхьара порядок, программа. Из дIахьоргья 8 дийнахьа 1989 шера 12 январагара денз 19 январага кхаччалца хIара квартире, цIагIа, хIара дезале болхаш, хIара вахача сагага хоатташ, даьча хаттара денна жоп переписной листа тIа дIаяздеш. Переписа программана юкъе дихьад социально-демократически хьакъехьара традиционни долча 18 хаттарал совгIа, бахача наьха фусамий хьал тахкара дола хаттараш а.

Къаьстта белгалдаккха безам ба са переписной листа тIа дIаяздаь жоп цхьаннега а дIадувца мегаш ца хилар.

ХIанз бахача наьха перепись яра йолча кийчонцен из дIаяхьарцен цхьана наха юкъе беча кхетама балха план отта а яь, могаяьй республике. Бахача наха юкъе беча балха доккха а пайдане а новкъостал де йиш хургья республиканскии районнии кепайоазон, радио, телевидене, лекцеш ешаш, беседаш еш, культура Дворецашка, клубашка, библиотекашка, дешара заведенешка тематически сайренаш еш. Массови балха эффективни средстваш я переписа материалашца лаьрххIа кийчъяь стендаш, витринаш, плакаташ, 1989 шера хургйолча бахача наьха Ерригсоюзни переписа кабинеташа уголокаши.

1989 шера хургйолча Ерригсоюзни переписа яра кийчо кердача а бехктокхамеча а этапе кхаьчай. Цу боккха лоархIам болча пачхаьлкхен юкъерча гIулакха а массе оагIохьара а новкъостал дарах аьттув баргба бахача наьха хургйола перепись яра дика вIаштIехьяьккха кийчо е а дIаяхьа а, республика нийсен объективнии анкеташ оттае.

А. ТОЛУБАНОВ.